

РОЗДІЛ 5

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 34.349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/39>

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЯК ОКРЕМА СКЛАДОВА ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН ОСІБ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ (ДСНС)

THE SOCIAL PROTECTION MECHANISM AS A SEPARATE COMPONENT OF LABOR RELATIONS OF PRIVILEGES AND HEADS OF THE CIVIL DEFENSE SERVICE (DSNS)

Кузнецова Л.В., к.ю.н.,
завідувачка кафедри публічного та приватного права
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова

Горбаченко Ю.М., к.і.н., доцент,
доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

Пасинчук К.М., к.пед.н., доцент,
доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

Стаття присвячена аналізу чинного законодавства України, що охопило в себе позитивний досвід міжнародних стандартів у сфері соціального захисту осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту України. У статті проаналізована юридична конструкція «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». З'ясовано їхні сутнісні ознаки, розкрито їхні складові елементи та функції, які кожен з цих елементів покликаний виконувати. Авторами наголошено на природному, тобто невід'ємному праві кожної людини в захисті та безпеці з боку як держави в цілому так і її інституцій. Досліджено, що соціальний захист сягає ще своєї так би мовити сивої давнини, і, перша згадка про нього йдеться в Руській Правді (першому писаному нормативно-правовому акті сучасної України).

Окреслено, що головна місія соціального захисту осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту України безпосередньо пов'язана зі змістом конституційних положень в частині належного та достойного для проживання рівня. Водночас належний та достойний рівень життя залежить не тільки від конкретної працюючої особи, а й від політико-економічного стану в державі та всіляких глобалізаційних процесів як позитивного так і негативного характеру.

Доведено, що належний рівень соціального забезпечення залежить від соціальної політики в державі як механізму реалізації особою прав та гарантій на соціальний захист. Соціальний захист та соціальна політика відзеркалюють рівень життя в суспільстві, і, саме він має виступати показником злагодженої роботи всіх державних інституцій. Авторами висвітлюється також питання соціальної справедливості як балансу в забезпеченні інтересів суспільства і особи. Адже соціальна справедливість відіграє роль індикатора між різними соціальними групами та їхнім соціальним становищем, та має завжди окреслювати соціальні заслуги особи в процесі реалізації ними свого права на соціальний захист.

Ключові слова: право, закон, соціальна справедливість, соціальна політика, соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальні права та гарантії.

The article is devoted to the analysis of the current legislation of Ukraine, which has included the positive experience of international standards in the field of social protection of the rank-and-file and senior staff of the Civil Protection Service of Ukraine. The article analyzes the legal construction of «social protection» and «social security». Their essential features are clarified, their constituent elements and functions that each of these elements is designed to perform are revealed. The authors emphasize the natural, that is, the inalienable right of every person to protection and security from the state as a whole and its institutions. It has been studied that social protection dates back to its so-called hoary antiquity, and the first mention of it is in Ruska Pravda (the first written normative legal act of modern Ukraine).

It is outlined that the main mission of social protection of the rank and file members of the Civil Defense Service of Ukraine is directly related to the sweeping of the constitutional provisions in terms of the proper and livable level. At the same time, a proper and decent standard of living depends not only on a specific working person, but also on the political and economic situation in the state and all kinds of globalization processes, both positive and negative.

It has been proven that the proper level of social security depends on social policy in the state as a mechanism for a person's realization of rights and guarantees for social protection. Social protection and social policy reflect the standard of living in society, and it should act as an indicator of the coordinated work of all state institutions. The authors also highlight the issue of social justice as a balance in ensuring the interests of society and the individual. After all, social justice plays the role of an indicator between different social groups and their social position, and should always outline the social merits of a person in the process of realizing their right to social protection.

Key words: law, law, social justice, social policy, social security, social protection, social rights and guarantees.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку суспільства, а тим самим і держави, сприяння реалізації природних прав людини та забезпечення соціальної справедливості покладено на правовий інститут соціального захисту. Наразі ключовим питанням реалізації природних прав в державі є реалізація державної політики у сфері соціального захисту населення.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблематика соціального захисту працівників ДСНС на законодавчому рівні закріплена, однак дієвого та справедливого механізму її реалізації не відпрацьовано. Водночас суспільство становить нові й нові виклики щодо реалізації норм діючого законодавства в частині соціального захисту даної категорії осіб. Свого часу питанням соціального

захисту осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту займалися: О.С. Вареник, Т.Кришталь, О.В.Повстин, В.С.Чубань.

Метою статті є дослідження питань механізму реалізації соціальних прав осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту.

Виклад матеріалу. В будь-якому цивілізованому суспільстві вважається, що соціальний захист відповідає за добробут і безпеку громадян, і тим самим дає поштовх для розвитку цього суспільства. Він виступає саме тим механізмом, завдяки якому держава забезпечує мінімальні життєві гарантії для нормальної життя людини, забезпечує якість життя та намагається сприяти в задоволенні соціальних потреб її громадян.

В 1944 році завдяки Рекомендації № 67 «Про забезпечення доходу» Міжнародної організації праці (МОП) суспільство почуло про гарантії належної рівня життя, де на міжнародному рівні говорилося про обов'язок держави в запобігання злиденності, піклуванні про осіб, які втратили роботу або годувальника та осіб, які досягли похилого віку і тим самим стали непрацездатними. Про соціальний захист, що включає в себе гідний рівень життя говорить і Загальна декларація прав людини (1948 р.) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), що був ратифікований Президією Верховної Ради СРСР 18 вересня 1973 р., і який діє наразі в нашій державі, внаслідок того, що Україна входила до 1991 року до складу СРСР.

В першому писаному нормативно-правовому акті «Руська Прада» була передбачена соціальна програма захисту населення на виконання якої Володимир Мономах за часу свого правління турбувався про убогих, а по смерті заповів надавати їм посилену допомогу [5, с.60]. За часів правління Запорізької вільної республіки велика увагу приділяла соціальній функції респубки, так для поранених та старих воїнів, сиріт та немічних було створено при монастирях відповідні благодійні заклади.

За сучасних умов, зокрема Конституції нашої держави визначено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека; права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження та забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави.

Отже, конституційне закріплення соціального захисту включає в себе право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також по старості та в інших випадках, передбачених законом [7]. Таке право реалізується завдяки загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, що здійснюється за рахунок страхових внесків фізичних та юридичних осіб.

Прототип сучасній організації соціального страхування виник у 1812 році в Харкові, де було створено Харківське товариство благодійництва. Саме в цей час виникло пенсійне забезпечення, як складова соціального захисту, проте стосувалася це лише державних службовців.

Правова термінологія соціального захисту і соціального забезпечення не є тотожною. Соціальний захист на думку науковців є декларативним поняттям, що включає в себе не тільки конкретне соціальне забезпечення, а, ще й соціальні права, на кшталт права на достатній життєвий рівень (ст. 48), права на охорону здоров'я (ст. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), право на освіту (ст. 53) [2, с.128; 7].

Основне завдання соціального захисту полягає в збереженні економічної стабільності в суспільстві, змістом якої є соціально-економічні права людини. Становлення концепції прав людини та соціальної держави розглядаються як два взаємозумовлені процеси, бо формуванню соціаль-

ної правової держави історично та логічно передувало визнання концепції прав і свобод людини. За радянських часів правова конструкція «соціальне забезпечення» використовувалася в широкому розумінні для визначення всієї сукупності тогочасних соціально-економічних відносин і стосувалася як питань соціального захисту так і механізму їх реалізації [18, с. 36].

Наразі сформувалася практика поділу соціального захисту на три складові: пенсійне забезпечення та забезпечення на випадок безробіття; грошова допомога сім'ям; різні форми соціальної допомоги й соціальних послуг.

Одне із соціальних прав, які гарантує та повинна забезпечувати держава, є право на соціальний захист. Важливу роль у захисті соціальних прав людини відіграє МОП, головним гаслом якої є досягнення соціальної справедливості шляхом захисту трудових, соціально-економічних прав людини. Міжнародні документи, ухвалені МОП спрямовані на вдосконалення національного законодавства в частині соціального захисту.

Європейський кодекс соціального забезпечення від 16 квітня 1964 року гарантує мінімальний рівень соціального захисту, включно з медичним обслуговуванням, виплату допомог у разі хвороби і тимчасової непрацездатності у зв'язку з виробничими травмами, допомог у зв'язку з народженням дитини, у разі безробіття, інвалідності, в разі смерті годувальника, а також сімейні допомоги і пенсії [6]. А, в Декларації соціального прогресу і розвитку, прийнятою 11 грудня 1969 року Генеральною Асамблеєю ООН говориться, що соціальний прогрес і розвиток мають спрямовуватися на постійне підвищення матеріального і духовного рівня життя всіх членів суспільства шляхом досягнення, зокрема, таких головних завдань: подолання голоду і недоїдання та гарантія права на належне харчування; ліквідація злиднів і забезпечення неухильного підвищення рівня життя, а також справедливого і рівномірного розподілу прибутків; досягнення найвищого рівня охорони здоров'я й забезпечення охорони здоров'я усього населення, по можливості безоплатного забезпечення всіх, особливо осіб, які мають низький прибуток і великі сім'ї задовільним житлом і комунальним обслуговуванням; надання всебічного соціального забезпечення і послуг соціального піклування [3]. 14 вересня 2006 року Верховна Рада України ратифікувала Європейську соціальну хартію 1961р., яка гарантує права, що стосуються кожної особи.

Соціальна функція держави виявляється в нормативному закріпленні своєї відповідальності за належний рівень життя своїх громадян і вільний розвиток кожної особистості з практичною реалізацією діяльності всіх гілок і рівнів влади.

Механізм реалізації права на соціальний захист осіб рядового і начальницького складу цивільного захисту бере свій початок ще 1991 року, коли було прийнято два закони, що стосуються соціального захисту осіб зі служби цивільного захисту. Це в першу чергу Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» і спрямований на захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та розв'язання пов'язаних з нею проблем медичного і соціального характеру, що виникли внаслідок радіоактивного забруднення території; громадян, які постраждали внаслідок інших ядерних аварій та випробувань, військових навчань із застосуванням ядерної зброї, та розв'язання пов'язаних з цим проблем медичного і соціального характеру [12]. Другим є Закон 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній,

політичній сфері сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту держави та регулює відносини у цій галузі. В статті 1 зазначеного закону говориться, що соціальний захист військовослужбовців є діяльністю держави і спрямований на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин [13].

Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» визначає основні засади державної політики щодо ветеранів праці, інших громадян похилого віку і спрямований на формування в суспільстві гуманного, шанобливого ставлення до них і забезпечення їх активного довголіття [14]. Також законом гарантується ветеранам праці та громадянам похилого віку рівні з іншими громадянами можливості в економічній, соціальній, політичній сфері, сприятливі умови для повноцінного способу життя.

Також варто виокремити Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я [15].

Говорячи про соціальний захист не лише осіб служби цивільного захисту, а й в цілому можна заокремити, що показником його успішності є рівень суспільної злагоди та солідарності. За відсутності ефективного соціального захисту у суспільстві, що трансформується, виникає загроза консервативної реакції, набирають сили популістські спекуляції на соціальній незахищеності маргіналізованих верств [4, с. 100]. Тобто, соціальний захист виступає наразі механізмом завдяки якому здійснюється забезпечення трансформаційних процесів. Соціальний захист є один з основних напрямків діяльності держави, що провадиться в соціальній сфері її суспільного життя та охоплює: забезпечення громадянам гідного рівня життя, згладжування соціальних протиріч і реалізація узгоджених.

Основним джерелом, що регулює питання соціального захисту осіб рядового і начальницького складу цивільного захисту є Кодекс цивільного захисту України, який було прийнято 2 жовтня 2012 року. І, хоча в статті 1 якого окреслюється, що його норми покликані регулювати відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, проте Розділ X безпосередньо стосується питань соціального захисту. В першу чергу варто наголосити на п. 1 ст. 125 Кодексу, який зазначає, що держава гарантує достатнє грошове забезпечення особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту з метою створення умов для належного та сумлінного виконання ними службових обов'язків [8]. Статтею 115 окреслено, що соціальний захист держава забезпечує соціальний та правовий захист осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, працівників органів управління та сил цивільного захисту і членів їхніх сімей. Медичне забезпечення осіб рядового і начальницького складу служби

цивільного захисту організовується та здійснюється закладами охорони здоров'я центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту. Особи рядового і начальницького складу служби цивільного захисту щороку проходять медичний огляд з подальшим проведенням лікувально-профілактичних заходів у разі потреби (ст. 117) [8].

Також статтею 117 Кодексу цивільного захисту України гарантовано особам, звільненим із служби цивільного захисту, або визнаними інвалідами внаслідок захворювання, каліцтва, пов'язаного з виконанням службових обов'язків право на медичне та санаторно-курортне забезпечення за рахунок коштів, передбачених на утримання центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, інших центральних органів виконавчої влади, які здійснюють державний нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки, реалізацію державної політики у сфері промислової безпеки, охорони праці та державного гірничого нагляду, управління зоною відчуження [8]. Норма статті 118 Кодексу передбачає механізм виплати одрзової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), травми або поранення, захворювання чи інвалідності осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту. Особи рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та члени їхніх сімей забезпечуються жилими приміщеннями за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Статтею 120 Кодексу регується питання оплати комунальних послуг та пільг на неї.

З аналізу законодавчої бази в частині соціального захисту працівників ДНСН видно, що через систему соціального захисту держава виявляє себе реально відповідальною за долю, добробут, майбутнє даної категорії осіб. Окрім того соціальний захист такої категорії осіб виконує дві функції: реабілітаційну та превентивну. Перша виступає методом пасивної підтримки адресної допомоги, друга – акумулюється на майбутнє. Таким чином сучасна соціально-економічна політика держави у сфері соціального захисту осіб рядового і начальницького складу цивільного захисту включає в себе не тільки соціальні блага, а й забезпечення в разі необхідності психологічної реабілітації та санаторнокурортного лікуванням.

Негативні події 2022 року стали поштовхом тому, що Верховна Рада України в першому читанні ухвалила законопроект №7284 щодо соціального захисту осіб рядового й начальницького складу та умов проходження служби цивільного захисту. Метою прийняття такого законопроекту є забезпечення належного соціального захисту осіб рядового й начальницького складу служби цивільного захисту, особливо в умовах воєнного стану. Цим законопроектом врегулюється однакове з військовослужбовцями, поліцейськими право на соціальний захист і соціальні виплати.

Сучасне забезпечення соціального захисту осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту виступає як система дій органів державної влади в частині забезпечення та реалізації нормативно-правових актів, щодо гарантійних та компенсаційних виплат за час виконання своїх безпосередніх обов'язків.

Висновки. Сучасний механізм соціального захисту осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту формується на основі і в межах соціальних процесів, що відбуваються в державі. Ефективність соціального захисту полягає в затвердженні соціальних стандартів «якості життя», соціальної стабільності та безпеки. Важливою умовою соціального захисту працівників ДНСН є формування орієнтованої соціальної політики сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбаченко Ю.М., Панімаш Ю.В., Кузнецова Л.В. Генеза законодавчого унормування відносин у сфері цивільного захисту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С.12-15.

2. Гончаров А. Поняття соціального захисту. *Право соціального забезпечення*. 2009. № 10. С. 126-129.
3. Декларації соціального прогресу і розвитку: Міжнародний документ, від 11.12.1969, резолюція 2542 (XXIV). URL: https://docs.dtk.ua/doc/995_116.
4. Денисенко Т. М. Становлення та розвиток системи соціального захисту населення в Україні. *Ефективність державного управління*. 2021. (33). С. 96-103.
5. Длугопольська, Т. Історія розвитку законодавства про соціальний захист населення: міжнародний аспект. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 3. С. 58-63.
6. Європейський кодекс соціального забезпечення: Міжнародний документ, від 14.04.1964. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329
7. Конституція України: Закон України, від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 року N 5403-VI. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T125403?ap=1567>
9. Малюга Л. Ю. Європейські соціальні стандарти в контексті права на соціальний захист в Україні. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 22. С. 109-114.
10. Новосельська І., Котул В. Основне значення міжнародних соціальних стандартів у законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 95-97.
11. Повстин О. В. Роль законотворчого процесу в оптимізації системи соціального захисту. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 26-27 травня 2016 р.* Львів: ЛДУ БЖД, 2016. С. 113-115.
12. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28 лютого 1991 року № 796-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12>.
13. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року 2011-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.
14. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16 грудня 1993 року № 3721-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>.
15. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту осіб рядового і начальницького складу та умов проходження служби цивільного захисту: Проект Закону України від 14.04.2022. №7284. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74098
17. Стопчак А. Ю. Історичні аспекти виникнення та еволюції соціального захисту населення в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 1., Т. 1. С.60-64.
18. Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2009. №2. С. 34-46.